

Information freedom and censorship : World report 1991 / [ed.] Article 19 International Centre on Censorship ; [ed.] American Library Association. – Chicago : ALA, 1991. – XV, 471 p. ISBN 0-8389-2156-6

Információs szabadság a cenzúra árnyékában

A kötetet forgatva arra a sokunk számára első pillanatban talán meglepő eredményre jutunk, hogy a világ minden országában működik valamilyen cenzúra. Pedig az ember azt gondolhatná, hogy legalább a fejlett, demokratikus államokban megvalósult a teljes információs szabadság. Cenzúra alatt persze nem elsősorban cenzúrahivatalok működését, a véleményeknek az államhatalom által intézményesített ellenőrzését kell érteni. Vannak ennél sokkal kifinomultabb, de léteznek sokkal drasztikusabb módszerek is. A cenzúra olyan mint a mesebeli szömy: számtalan alakban létezik, és szinte elpusztíthatatlan.

A londoni székhelyű Article 19 egy független emberjogi szervezet, amely 1986-ban azzal a céllal alakult, hogy világszerte elősegítse az információk szabad áramlását, és harcoljon a cenzúra ellen. A furcsa név az ENSZ 1948-ban született egyik alapdokumentumának, az Emberi Jogok

Egyetemes Nyilatkozatának tizenkilencedik paragrafusára utal, amely vallja, hogy – nemzeti, kulturális, vallási, faji, ideológiai és nyelvi határokra való tekintet nélkül – minden embernek joga van saját véleményére, és hogy nézeteit bárki, bárhol, bármilyen formában közzéteheti.

A fenti alapelv jegyében született kiadvány összeállításában az Article 19 mellett számos más ismert emberjogi szervezet – köztük az Amnesty International és a Helsinki Watch – is részt vett. A könyvet az Amerikai Könyvtáregyesület (ALA) kiadásával párhuzamosan a nagy-britanniai könyvtáregyesület (LA) is megjelentette. A feldolgozott 77 országból 17 az európai. A Magyarországról szóló tanulmány kiemeli, hogy nálunk az ún. Kádár-korszakban nem volt hivatalos cenzúra. Ismerteti ugyanakkor az MSZMP és az úgynevezett „kézi irányítás” szerepét az előző rendszer tömegkommunikációjában. Összehasonlítva Magyarország és a kiadványban szereplő többi ország helyzetét, azt mindenesetre jólesően nyugtázzhatjuk, hogy a vizsgált időszakban (1988-1990) szegyenkezésre nem volt okunk. Eltérően a kötetben feldolgozott legtöbb országgal, az Article 19 szervezetnek nálunk nem kellett fellépnie, mert egyszerűen nem volt miért.

Az információs szabadság foka és az ellene való fellépés módja szinte országonként változó. Az eszközök skálája az enyhe befolyásolástól, „szelíd meggyőzéstől” a legszélsőségesebb formáig terjed. Az egyes országokban természetesen más és más a tűréshatár a kulturális és demokratikus hagyományok, a politikai rendszerek és egyéb tényezők függvényében. A kiadvány nem ítélezik, nem hangsúlyoz, csak adatokat, tényeket sorol fel. Igaz, néha valóban nehéz megvonni a határt a jogos és jogtalan korlátozás között. Még képzett szakemberek, így jogászok számára sem mindig könnyű eldönteni, hogy mi minősül adott esetben a személyiségi jogok megsértésének és mi a szólásszabadság gyakorlásának. Nem mindig egyértelmű, hogy mi a szabadságjogok megsértése, és mi a másik ember vagy embercsoportok érdekében történő indokolt korlátozás. Amennyire általánosan elfogadott például az, hogy tilos és büntetendő pornográf termékek kiskorúak számára való hozzáférhetővé tétele, annyira nehéz lehet más esetekben eldönteni azt, hogy mi erkölcsös és mi nem az. Európa legtöbb országában elképzelhetetlen lenne például az az eset, ami 1989-ben Mexikóban történt: egy Rod Stewart koncertet nem engedtek meg-

tartani mondván, hogy az rossz hatással lenne az ifjúságra.

A cenzúra létét az egyes országok kormányai különböző okokkal magyarázzák. A hivatalosan hangoztatott leggyakoribb indokok között találjuk a nemzetbiztonság, a közérkölc, a közérdek és a közrend, valamint a vallási vagy etnikai kisebbségek érdekének védelmét. A politikusoknak mindenhol a világon az a közvetlen érdekük – valljuk azonban, hogy ez csak rövidtávú érdek –, hogy a számukra kellemetlen események titokban maradjanak. Ugyanakkor, a fejlett technológiáknak – műholdas rendszerek, videók, faxok, számítógépes hálózatok stb. – is köszönhetően, ma már igen kevés dolog marad titokban. 1986-ban az Emberi Jogok Európai Bírósága egy eset kapcsán kinyilvánította, hogy a politikusoknak sokkal jobban kell tolerálniuk a tevékenységüket ért kritikát, mint a közembereknek. Az USA és Nyugat-Európa országain kívül a helyzet azonban általában fordított, és a magasrangú hivatalnokokat sokszor törvények védik a kritikától. Erre példa Algéria, India vagy Spanyolország. Ez utóbbi országban például 1987-ben János Károly király megsértéséért hat évre ítélték egy újságíró.

A vélemény- és információszabadság jogának korlátozása direkt vagy indirekt módon, változatos módszerekkel történik. Ezek közül a legszélsőségesebbek a média munkatársai elleni fizikai bántalmazások, élet elleni merényletek, gyilkosságok. Mindez egyáltalán nem ritka jelenség. Olyannyira nem, hogy például 1989-ben hivatala gyakorlása közben az előző évinél kétszer több, összesen 53 újságíró tűnt el, vagy lett gyilkosság áldozata. Ugyanabban az évben világszerte több mint négyszáz újságíró börtönöztek be vagy bántalmaztak fizikailag.

A dokumentumok cenzúrázásának is több módszere ismert – az előcenzúrázástól az öncenzúrázásig. Számos országban – így például Kínában, Malajziában vagy Vietnámban – korlátozzák a külföldi kiadványok terjesztését. Sok helyen van forgalomban a hatalom által tiltott könyvek listája. Irakban például százezernél is több címre becsülik a betiltott műveket. De jól ismert az Angliában élő Salman Rushdie esete is, akit egy irodalmi műve miatt a korábbi iráni vallási vezető gyakorlatilag halálra ítélt, és ezért évek óta állandó életveszélyben van. A tankönyvek cenzúrázása nemcsak diktatórikus társadalmakban ismert jelenség. 1989-ben például bírósági ítélet alapján egy japán törtélemtanulmányból töröltették azokat a

részeket, amelyek a hadseregnek több ázsiai országban történt kegyetlenkedéseiről szóltak.

Egészen más jellegű, nem feltétlenül politikai rendszerekhez kötődő korlátozások is léteznek. A média egykézben vagy egy szűk körben való birtoklása is veszélyezteti a nézetek, eszmék szabad áramlását. Az írástudatlanság és a szegénység is akadályozza az információszabadságot. A nyolcvanas évek legvégén a világ népességének közel egynegyede volt írástudatlan, és ez az arány azóta valószínűleg még nagyobb lett. További több száz millióra tehető az ún. funkcionális analfabéták, azaz olyan emberek száma, akik, bár jártak iskolába, gyakorlatilag nem tudnak sem írni-olvasni, sem számolni. Ez a jelenség nemcsak a fejletlen országok problémája. Hivatalos felmérések szerint például a Kanadában született lakosság 22 százaléka funkcionális analfabéta. Az UNESCO szerint ez az arány Franciaországban körülbelül 15%, Nagy-Britanniában pedig csaknem 10%.

A cenzúra célpontjai elsősorban a tömegkommunikációs eszközök munkatársai, valamint az írók, az emberjogi aktivisták és a politikai ellenzék tagjai. A leginkább cenzúrázott területek között található a levelezés és a telefonálás, valamint a rádió- és TV-műsorok, újságcikkek, hirdetések, és a művészeti alkotások. Pakisztánban például 1987-ben egy szerkesztőt, aki lapjában közzétette Lucas Cranach Ádámot és Évát ábrázoló festményét, azzal az indokkal helyeztek vád alá, hogy a mű sérti a mohamedán ideológiát. 1989-ben az USA egyik múzeuma – attól tartva, hogy a kiállítás miatt a kormányzat csökkenti majd az állami támogatást – nem engedett közzétenni egy homoszexuális témájú Mapplethorpe képet. A közoktatás és közművelődés is cenzúrázásnak kitett terület. Számos országban a kormányzat közvetlenül beleavatkozik a könyvtárak működésébe, és politikai, erkölcsi vagy vallási alapon korlátozza a dokumentumokhoz való hozzáférést. A nyolcvanas évek végén például az FBI arra próbálta kényszeríteni az Államok könyvtárait, hogy figyeljék a könyvtárlátogatókat és jelentsék az „Amerika-ellenesnek” ítélt személyek neveit és könyvtárhasználati szokásait. (Az ALA széles körű kampányt indított a módszer ellen.)

A kötet legfontosabb üzenete talán az, hogy az információszabadság a demokrácia alapja, és hiánya vagy korlátozása veszélyezteti a többi alapvető emberi jogot is.

Kovács D. Katalin

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Az „**1000 éves a magyarországi iskola**” alapítvány a millennium megünneplésének előkészítése érdekében 1994-re új pályázatot hirdet az alábbi témákban:

1. A neveléstörténet nyomtatott és írott forrásainak feltárása, feldolgozása; országos és megyei iskolatörténeti adattárak szervezése, kiépítése.
2. A neveléstörténet tárgyi emlékeinek felkutatása, feldolgozása; országos jelentőségű iskolatörténeti gyűjtemények, kiállítások szakmai előkészítése, szervezése.
3. A magyar iskola nemzetközi kapcsolatainak, illetve nemzetközi hatásának történeti jellegű feltárása, feldolgozása.

Pályázhatnak egyének, csoportok vagy intézmények a tervezett munka részletes ismertetésével, a költségvetés (személyi kiadások, dologi költségek), illetve támogatási igény részletes taglalásával – az erre szolgáló adatlap felhasználásával.

Előnyben részesíti az alapítvány azokat a pályázókat, akik saját erőforrásaik kiegészítéséhez kérnek segítséget, továbbá akik igazolni tudják, hogy feltárási, kutatási, feldolgozási munkájukhoz, különösen az elért eredmények megvalósításához intézményi, önkormányzati és egyéb segítséget kapnak. (Pl.: kiadás, kiállítás stb.)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A pályázók kérésére a kuratórium szakmai konzultációs lehetőséget nyújt.

Kérjük azokat, akik az elmúlt években pályázatot nyertek és munkájukat folytatni kívánják, hogy eddigi eredményeik összefoglaló ismertetésével pályázatukat ismételjék meg.

A PÁLYÁZAT BENYÚJTÁSÁNAK HATÁRIDEJE:

1994. január 31.

Az alapítvány kuratóriuma 1994. június 30-ig dönt a támogatások odaítéléséről.

Az alapítvány támogatásával létrejött alkotások (kiadványok, kiállítások stb.) jogosultak az „**1000 éves a magyarországi iskola**” embléma megkülönböztető használatára.

A pályázattal kapcsolatos további tájékoztatást és a pályázati adatlapot az „1000 éves a magyarországi iskola” alapítvány titkárságán (1055. Budapest, V., Honvéd u. 19. A/4. – telefonon: 153-6000/1544, illetve telefaxon: 112-6862) lehet kérni; a pályázatot is erre a címre kell eljuttatni.

Az „**1000 éves a magyarországi iskola**”
alapítvány kuratóriuma”

1000 éves a magyarországi iskola

A Könyvtári Figyelő könyvsorozata

1.

**Könyvtárak és információs intézmények a demokratikus
tájékoztatás szolgálatában**
169 oldal 400,- Ft

címmel az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtára szakirodalmi szemlét állított össze a külföldi és a magyar szakirodalom alapján. A kiadvány tárgyalja az ún. közhasznú/közérdekű/mindennapi információ szolgáltatásának elméleti kérdéseit és gyakorlati megvalósulási formáit külföldön és Magyarországon.

A bemutatott példákon kívül bőséges, annotált irodalomjegyzékben hívja fel a figyelmet további szakirodalmi forrásokra.

A kiadvány előreláthatólag 1993 végén jelenik meg.

Kérjük, megrendelését az alábbi címre küldje:

Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest
Budavári Palota F épület

Megrendeléseket telefonon is elfogadunk.

 175-0686